

TRIANON ÉS A MAGYAR FELSŐOKTATÁS

1. KÖTET

A VERITAS Történetkutató Intézet és a Magyar Felsőoktatási
Levéltári Szövetség 2017. december 4-én, a budapesti Eötvös Collegiumban
rendezett konferenciájának előadásai

Szerkesztette és lektorálta: Ujváry Gábor

Írott Szó Alapítvány
MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2018

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető	7
Ligeti Dávid: Kereszt az egyetemen. Az 1900/1901. évi keresztmozgalom története	9
Király Sándor: Szociális krízis a Debreceni m. kir. Tudományegyetemen Trianon árnyékában	33
Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)	67
Batalka Krisztina: A felvételi korlátozás kérdései a Műegyetemen 1918–1920-ban	87
Hollósi Gábor: Kvótával vagy kvóta nélkül?	103
Gali Máté: A magyar közélet reflexiói a numerus claususra 1920-ban	115
Veszprémy László Bernát: A numerus clausus fogadtatása a zsidó sajtóban (Egyenlőség, Zsidó Szemle, Múlt és Jövő, Új Kelet, Zsidó Újság)	129
Orosz László: A numerus clausus a Bangha-féle katolikus sajtóbirodalom lapjaiban	159
Haraszi György: Kényszer-peregrináció az első világháború után	175
Joó András: Hírünk a világban: Magyarország megítélésének kérdései a francia sajtóban és a numerus clausus genfi tárgyalásai	187
Debreceni Péter: A numerus clausus kérdése a lengyel és a magyar felsőoktatásban az 1920-as években	215
Ujváry Gábor: Klebelsberg Kuno és a Trianon utáni magyar felsőoktatás-politika	237
Szécsényi András: Az egyetemi bajtársi egyesületek revíziós propagandája Trianon után	263
Vajda Tamás: A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), valamint a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEFHE) szegedi működése	281
Dévényi Anna: Nemzetnevelés – oktatáspolitikai válasz a Trianon-krízisre	307
Osváth Zsolt: A történeti Magyarország gazdasági és eszmei újjáélesztése Rerrich Béla munkásságában	333
Személynévmutató	361
Helynévmutató	371

A NUMERUS CLAUSUS A BANGHA-FÉLE KATOLIKUS SAJTÓBIRODALOM LAPJAIBAN

Az élet számos jelenségét a hatás–ellenhatás mechanizmus mentén érdemes értelmezni. Különösen így van ez a politikai élet esetében, ahol az egyes folyamatok jószerével egymás ellensúlyozására alakulnak ki s erősödnek olykor sorsformáló tényezőkké. A kihívások és a rájuk adott válaszok összjátéka szépen megfigyelhető a politikai katolicizmus fölemelkedése és közvélemény-formáló tényezővé alakulása kapcsán is.¹

Az előző századforduló időszakát a katolikus megújulás, a katolikus reneszánsz koraként tartjuk számon. Az egyház – Gergely Jenő szavaival – a „külsőségekben barokk pompájában virágzott”.² Ugyanakkor nem csupán felszíni máz volt mindez, hanem a mélyben, a fundamentumoknál is érződött: megélénkült a hitélet, elmélyült a tömegek vallásossága, s intézmények, szervezetek, egyesületek sokasága alakult abból a célból, hogy kanalizálni próbálja e mozgásba lendült elemi erejű energiákat.³ Ezzel együtt fölerősödött a katolikus identitás védelmének igénye a modern kor kihívásaival, főképp a mind szélesebb tömegeket megszólító „idegen szellemű” és „nemzetrontó” gondolatokkal szemben.⁴ Ezt a kihívást az egyház a 19. század avítt válaszaival szakító, friss, rugalmas és harcos üzenetek révén, továbbá (valódi nóvum gyanánt) az „antiklerikális destrukciónak” bélyegzett liberalizmus és szocializmus eszközeivel versenyre kelő, aktív keresztény sajtóval és propagandával

¹ GERGELY Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*. Budapest, Kossuth, 1977, valamint SPANNENBERGER Norbert: A politikai katolicizmus. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. ROMSICS Ignác. Budapest, Osiris, 2009. 186–213. – A kérdéskör nemzetközi kontextusához LÖNNE, Karl-Egon: *Politischer Katholizismus im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1986.

² Vö. GERGELY Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 76.

³ E megújulási mozgalom intézményesülésével kapcsolatos legújabb nagyszabású monográfia GIANONE András–KLESTENITZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, 2017.

⁴ A témához ld. SZABÓ Miklós: Középosztály és újkonzervativizmus. Harc a politikai katolicizmus jobbszárnya és a polgári radikalizmus között. In: Uő.: *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. (Medvetánc könyvek). Budapest, ELTE–MKKE, 1989, valamint BIHARI Péter: *Lövészárkok a hátszárnyban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2008. /a továbbiakban: BIHARI, 2008./)

kívánta kezelni.⁵ Ezért aztán az 1919 őszén felülkerekedő „keresztény nemzeti kurzus” és az egyház törvényszerűen talált egymásra a valláserkölcsi alapozású retorika talaján – még úgy is, hogy az egység demonstrálása érdekében szőnyeg alá söpörték a keresztény táboron belüli (amúgy nem csekély) felekezeti súrlódásokat.⁶

Történeti közhely, hogy az ellenforradalom keresztény nemzeti ideológiáját⁷ soha nem foglalták egységes, zárt rendszerbe (legalább három vonulata: a fajvédő „szegedi gondolat”, a klerikális, illetve a „status quo konzervatív” irány jól láthatóan elkülöníthető), ám Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök⁸ és Bangha Béla jezsuita páter⁹ nézetei meghatározó pillérek voltak benne. Előbbivel e tanulmány kérései közt (már csak szűkebb témakijelölésünk okán is) nincs mód foglalkozni; csak utalunk rá, hogy Prohászka működését – ellentétes premisszákból kiinduló és ellenkező következtetésekre jutó – egyház- és eszmetörténészeink újabban (feléledő kultusza alátámasztásának vagy épp lerombolásának szándékával) mind alaposabban vizsgálják.¹⁰ Témánk szempontjából azonban annyit feltétlen leszögezhetünk, hogy a zsidókérdésben követett álláspontja inkább a fajvédőkéhez állt közel, mint Bangha finomabban cizellált (bár 100 év távlatából ma már szintén nehezen vállalható) nézetrendszeréhez.¹¹

⁵ A kérdés legalaposabb áttekintése KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, CompLex, 2013. (a továbbiakban: KLESTENITZ, 2013.)

⁶ GICZI Zsolt: *A katolikus–protestáns egyházi kapcsolatok fő vonásai a Horthy-korszak Magyarországon. PhD-értekezés*. Budapest, ELTE BTK, 2009. – A probléma dualizmuskori előzményeihez KOVÁCS Kálmán Árpád: Az állam–egyház viszony és a református öntudat problémái a 19. században. Problémafelvetés és kultúrtörténeti háttér. In: *VERITAS Évkönyv 2014*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet, 2015. 13–46.

⁷ A vesztes világháború és a forradalmak – különösen a proletárdiktatúra – ellenhatásként létrejövő új színezetű konzervativizmus, illetve a jobboldali radikalizmus irányába forduló közvélemény átalakulása kapcsán alapvető fontosságú munka: LACKÓ Miklós: Válságkorszak – válságelméletek. Három alapmű az 1920-as évek magyar szellemi életéből. *Múltunk*, 2007/3. 4–39.

⁸ Prohászka kapcsán ld. GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember.”* Budapest, Gondolat, 1994.

⁹ Bangha kapcsán ld. SZOLNOKY Erzsébet: *A páter. Bangha Béla, a sajtó apostola*. Győr, B. Angelico, 1998, valamint MOLNÁR Antal–SZABÓ Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, Távlatok, 2010.

¹⁰ Az ellentétes nézőpontok illusztrálására két – címében azonos – munkát emelhetünk ki. MÓZESSY Gergely: Prohászka Ottokár zsidóellenességéről. *Egyháztörténeti Szemle*, 2008/4. 125–130, illetve FAZEKAS Csaba: Prohászka Ottokár zsidóellenességéről. *Egyháztörténeti Szemle*, 2008/4. 131–155.

¹¹ E sorok írója annak ellenére is distanciát lát Prohászka és Bangha zsidósággal kapcsolatos felfogása közt, hogy nem egy, a szakirodalomban gyakran idézett munka (nézeteik összemoshatóságát sugallva) Banghát is a német fajelmélet híveként, a fehérterror pogromjainak részeseként, így a húsz évvel későbbi katasztrófa előfutáraként tünteti fel. Vö. GÁRDONYI Máté: Az antiszemitizmus funkciója Prohászka Ottokár és Bangha Béla társadalom- és egyházképében. In: *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Szerk. MOLNÁR Judit. Budapest, Balassi, 2005. 193–204.

A köznemesi származású, 1880-ban Nyitrán született,¹² majd Pozsonyban bölcsészeti, Innsbruckban pedig teológiai tanulmányokat folytató Bangha már 23 évesen cikket tett közzé *A sajtó jó és rossz hatalma* tárgyában.¹³ Ez irányú affinitását látva rendje Budapestre helyezte és 1910-ben rábízta a *Mária-Kongregáció* című közlőny szerkesztését.¹⁴ E havilap vezércikkeinek írása során forrt ki saját hangja, a különböző műveltségi szintű közönséget egyaránt megszólítani tudó, igényes és mégis populáris stílusa, ugyanakkor pedig átfogó koncepciója is, mely a társadalom re-krisztianizálása érdekében kulcsszerepet szánt a versenyképes keresztény sajtónak. Ennek jegyében 1913-ban egy másik militáns jezsuita folyóiratot is útjára indított, a *Magyar Kultúrát*, mely – a katolikus szellemi elit tagjaival munkatársi gárdájában – egyfajta „ellen–Huszadik Század” gyanánt, immár kifejezetten az igényes olvasóközönségnek szólt. A kortársak is látták: a korábbi passzívvá szemben az aktív kereszténység kora jött el, mely az eddigi defenzíva helyett offenzívát nyit. Bangha a közvélemény szemében egymaga testesítette meg a katolikus sajtómozgalmat.¹⁵

Különösen a középosztálybeli asszonyok rajongtak érte. Az ő hagyományos válásosságukat és a családi hierarchiában elfoglalt helyüket kihasználva Bangha hozzáfogott a sajtómozgalom társadalmi és anyagi megerősítéséhez. 1911-ben a páter

– UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon 1919–1944*. Harmadik, javított és bővített kiadás. Budapest, Jelenkor, 2016 „[...] az ország egyik legismertebb katolikus prédikátora gyakorlatilag pogrombeszédeket tartott”, 278. (a továbbiakban: UNGVÁRY, 2016.) – E munkák uniformizáló megállapításait cáfolja VESZPRÉMY László Bernát: Egy avított jezsuita antijudaista. Bangha Béla SJ a zsidókérdés útvesztőiben. *Történelmi Szemle*, 2017/3. 439–462. A szerző, bár nem kívánja tagadni Bangha antiszemitizmusát, azt inkább a klasszikus konzervatív világképpel, mint a totalitárius korszakkal rokonítja. Mindezt egyébként alátámasztja Bangha konzekvensen nyilas- és náciellenes retorikája is a későbbiekben. – Vö. VESZPRÉMY László Bernát: Keresztesharc a nyilaskereszt ellen. Bangha Béla nyilasellenes publicisztikája. *Aetas*, 2016/2. 121–132.

¹² Érdekes véletlen, hogy a katolikus megújulás másik emblematisz személyisége, Prohászka is Nyitrán született.

¹³ *Bangha Béla összegyűjtött munkái*. Szerk. BÍRÓ Bertalan. Budapest, Szent István Társulat, 1941–43. XXVI. köt. 59–68.

¹⁴ A lap és a kongregáció szervezésével kapcsolatos tevékenységéhez ld. BANGHA Béla: Beköszöntő. *Mária-Kongregáció*, 1912/1, valamint Uő.: *Hitéleti szervezkedésünk és a Mária-Kongregáció. Indítvány a magyar katolikus lelkészkezdő papsághoz*. Budapest, Stephaneum, 1915.

¹⁵ E véleményt külföldön is osztották. Az osztrák politikai katolicizmus Joseph Eberle által irányított hetilapja, a *Das Neue Reich*, Banghával készített interjúját fölvezetve méltatta a pátert, akinek „neve fogalom úgy hívei előtt, mint – talán még inkább – ellenségei előtt”. Nélküle „Magyarországon nem volna keresztény sajtóvállalkozás, csak egy erőtlén keresztény lap és egy gyökerében veszélyeztetett keresztény irányzat volna ma is. Ha a keresztény sajtónak manapság súlya van Magyarországon, az mindenekelőtt P. Bangha érdeme.” Vö. Külföldi cikk P. Bangháról. *Gondolat*, 1920. június 17. 12–13.

felügyelete alatt létrejött a Katolikus Sajtóhölgybizottság,¹⁶ melynek aktivistái jelentős adományokat gyűjtöttek. Így már azzal az opcióval is számolni lehetett, hogy a hitbuzgalmi típusú felekezeti lapok piacáról átlépjenek a politikai hírlapok piacára, mégpedig pártok feletti, de a destruktív irányzatokat keresztény alapon támadó orgánnumokkal. Ez a katolikus hierarchia vezetőinek sem volt ellenére,¹⁷ minthogy ekkoriban egyetlen politikai napilap, az *Alkotmány* képviselte csupán a katolikus érdekeket. Csernoch prímás azonban igen elégedetlen volt vele, ráadásul a lap mögött álló Katolikus Néppárt¹⁸ társadalmi támogatottsága is erősen erodálódott az I. világháború kései szakaszára. Így aztán Bangha nyitott kapukat döngetett, amikor 1917 elején a *Magyar Kultúrában*,¹⁹ majd pedig az év nyarán a prímásnak küldött memorandumában²⁰ előállt egy össz-keresztény lapcsalád indításának tervével, mely felvenné a harcot a „zsidó befolyású” tömegsajtóval.²¹

Ezek után nem kerülhető meg (legalább röviden) Bangha zsidósággal kapcsolatos álláspontja. A páter osztotta a keresztény középosztályban megfogalmazódó, a „zsidó térfoglalással” és a „nemzetidegen kultúra” terjesztésével kapcsolatos aggodalmat.²² Az a szociáldarwinizmusból kiinduló teória is hatott rá, mely érvényesülési harcot feltételezett zsidóság és magyarság között, ezzel mintegy igazolva a nemzeti és szellemi „önvédelem” jogosultságát. Különösen károsnak festette le a zsidó befolyást a sajtóügy területén, merthogy a sajtó olyan erők kezében van, melyek „a keresztény hit és erkölcsiség, főleg pedig a katolicizmus ellen késhegyig menő harcot esküdtek”, s melyek „világuralmi töretetésük” során „narkotizálják” a „keresz-

¹⁶ KLESTENITZ, 2013. 104–106.

¹⁷ Vö. KLESTENITZ Tibor: Az első világháború hatásai a katolikus sajtó fejlődésére. Újkor.hu – A velünk élő történelem (2015-02-18): <http://ujkor.hu/content/az-elso-vilaghaboru-hatasai-a-katolikus-sajto-fejlodesere>

¹⁸ Vö. SZABÓ Dániel: *A Néppárt 1895–1914*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1983. MTA Kézirattár. D 10926.

¹⁹ BANGHA Béla: A magyar katolikus sajtó kérdése. *Magyar Kultúra*, 1917. január–június. 248–251.

²⁰ Esztergomi Prímási Levéltár, Cat. 44/3078-1920. Emlékirat a magyar katolikus sajtóreform ügyében. 1917. július 1.

²¹ A korabeli sajtóviszonyok és ennek a katolikus mozgalom általi recepciója kapcsán ld. KÓKAY György–BUZINKAY Géza–MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. [Budapest], Magyar Újságírók Országos Szövetsége, [1994]. 137–171. – BALOGH János Mátyás: *Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése*. PhD-értekezés. Budapest, 2014. – DERSI Tamás: *A századvég katolikus sajtója*. Budapest, Akadémiai, 1973. (Irodalomtörténeti Füzetek; 81.). – CSIBI Norbert: A sajtóügy aktuális kérdései a magyarországi katolikus nagygyűléseken. A 19–20. század fordulója. In: *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok*. Szerk. KLESTENITZ Tibor. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 59–81.

²² BANGHA Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Budapest, Szent István Társulat, 1920.

tény közönséget”.²³ Ugyanakkor Bangha szerint a magyar értékeket felvállalni akaró zsidók befogadásának „nem egyengeti útját az a rideg, lenéző, visszautasító modor, melyet a zsidóság sok keresztény részéről (nem rendszerint a vallásos, hanem a talmi-keresztények részéről) úton-útfélen tapasztal.” S hozzáteszi: „Ma ne az antiszemitizmus, ne a zsidók gyűlölete [...], ne a pogrom és értéktelen zsidószidás legyen a jelszó, de annál inkább az aszemizmus, a társadalmi, szellemi és főleg a sajtóbeli közélet aszemizálása, a zsidóság elkereszténytelenítő hatásának távoltartása oly értelemben, hogy az emberi és polgári jogok teljes tiszteletben tartása mellett a zsidóságtól a keresztény társadalom és a keresztény kultúra lemorzsolására a jog és lehetőség megvonassék.”²⁴ Bár mi tudjuk, hogy mindez fából vaskarika, hisz aligha lehet a jogok tiszteletben tartása mellett jogokat megvonni, mégis látnunk kell a különbséget a Bangha féle (itt aszemizmusnak, máshol, szintén őáltala erkölcsi antiszemitizmusnak nevezett) tartalom, illetve a keresztény kurzus más képviselői által vallott faji antiszemitizmus között. Magam sem vitatom azonban, hogy e finomkodó cizellálás ellenére Bangha lapjai aligha tompították, hanem inkább mélyítették a zsidókérdésben kialakult előítéleteket.

Látnunk kell ugyanakkor azt is, hogy Bangha keresztény prioritású társadalomkritikája nem csupán a kor közbeszédének megszokott antiszemita paneljaival illusztrálható hangos zsidóellenességben merült ki. Legalább ennyire föl kellene ismernie az elfogulatlanul ítélkező utókornak a keresztény erkölcs parancsait a keresztény politika érdekérvényesítő erejének gyakorlása révén letudni akaró (a páter szemében éppoly veszélyes és semmi jóra nem vezető) magatartás harcos és a „saját oldalt” sem kímélő bírálatát is. A páter ugyanis a széles körben „zsidó mételyként” tekintett forradalmak ellenhatásaként kiépülő „keresztény kurzus” társadalmi hatásmechanizmusával sem volt elégedett. A jezsuiták orgánumában így korholt: „A kurzus legfőbb és leggyökeresebb hibája, minden fogyatékoságának ősforrása az, hogy ez az irányzat kereszténynek nevezi magát, de csak igen határolt mértékben az. Keresztény Magyarországot akartunk, de *minél kevesebb kereszténységgel*. Kereszténység alatt csak *fajiságot* értettünk; *antiszemitizmust*, tehát negatívumot. Az antiszemitizmus megfelelő módja és mértéke feltétlenül tartozéka a kereszténységnek, de nem lényege és még kevésbbé teljessége. Pusztá negatívumokkal országot építeni, társadalmat gyógyítani, kultúrát teremteni nem lehet.” S bizony találó volt ama diagnózis is, mely szerint „a keresztény jelszót szeretjük, mert ez az a gyűjtőnév, amely

²³ BANGHA Béla: *A zsidó sajtó a kereszténység ellen*. Budapest, Katolikus Sajtóegyesület Fővárosi Hölgybizottsága, 1917. 5. és 31–32. Idézi: SIPOS Balázs: Az (ellen)propaganda. Rákosi Jenő és a „keresztény kurzus”, 1919–1942. *Múltunk*, 2005/3. 3–37, 15.

²⁴ BANGHA Béla: *A kereszténység és a zsidók. Előadás*. Különlenyomat a Krisztus és a modern társadalom című hitvédelmi előadások II. sorozatából. Budapest, 1912. 29.

alatt kellemetlen vetélytársainkkal: a zsidókkal szemben legegyszerűbben sorakozhatunk. Keresztények vagyunk, de bennünket egyénileg csak hagyjon ám békén a kereszténység. Ne kívánjon tőlünk magasbaszállást, megerőltetést, áldozatot.”²⁵

A teljes társadalmi felfordulás állapotában „határozott nemzetvédelemért” kiáltó Bangha 1918 januárjában létrehozta a Központi Sajtóvállalatot (KSV).²⁶ A részvénytársaság a lakossági jegyzéseknek is köszönhetően hamar jelentős tőkére tett szert,²⁷ gyors lapindítását azonban a háborús kormány a papírhiány okán elutasította. Kezdetben ezért a Bangha-birodalom már meglévő lapok felvásárlásához nyúlt, ám mivel a kommün ezeket mind betiltotta, csak 1919 őszétől lépett színre a teljes KSV-portfólió.

E lapok közül legfontosabb a Túri Béla főszerkesztő, nemzetgyűlési képviselő irányította *Nemzeti Újság* volt, mely lényegében a keresztényszocialista politikai tábor hivatalos lapjának tekinthető. Az *Új Nemzedék*, Milotay István lapja, radikálisabb hangoknak is teret engedett: Kádár Lehel, Lendvai István, Szabó Dezső, Tormay Cécile, Zsilinszky Endre szólaltak meg benne. Milotay később azzal büszkélkedett, hogy szerkesztősége tagjai voltak, akik kialakították a kurzus ideológiáját és frazeológiáját.²⁸ A *Neue Post* (Huber János képviselő lapja) a németajkú katolikus olvasóközönséget szólította meg. Szintén napilap volt a vidéki közönségnek szánt *Új Lap*.

A KSV hetilapjai közül a Burján Károly, majd Kemenes Lajos irányította *Gondolat* tartalmaz politikai esszékkel operált. A *Képes Krónika* egyszerű nyelvezetű, olvasható heti magazin volt (ma már inkább vizuális forrásanyagként szóba jöhető óriási képanyaggal), a *Magyar Jogi Szemle* pedig a szűken vett jogásztársadalom szakmai irányú havilapja lett. (Két utóbbi lapban a mostani témánkhoz nem találtam releváns anyagot.)

²⁵ BANGHA Béla: A „kurzus” bajai. *Magyar Kultúra*, 1921/1. 14–24. Az idézetek helye: 19. és 23. [Kiemelések az eredetiben – O. L.]

²⁶ KLESTENITZ Tibor: Sajtó, felekezet, politika. A Központi Sajtóvállalat első évei (1919–1922). *Múltunk*, 2009/3. 171–201.

²⁷ A szervezet alakuló közgyűlésén arról számoltak be, hogy 1918 júniusáig 380 ezer részvényt jegyeztek 9 millió korona értékben. Budapest maga kétmillió jegyzéssel büszkélkedhetett, de félmillió értékben jegyzett Eger és Pécs városa, és 100 ezer koronát meghaladó összegben Nagyvárad, Győr, Szeged, Pozsony. A közgyűlés végén, zárszámban Bangha plasztikusan ábrázolta, hogy egy beteget csak akkor lehet meggyógyítani, ha maga is élni akar, s kimutatja az élet iránti szándékát. Magyarország népe beteg ugyan, de élni akar. Maga a Sajtóvállalat a látványos jele ennek az életakarásnak. Ezért „ez mindenekelőtt egy morális siker. Hiábavalónak bizonyult a destruktív sajtó uszító kampánya. Hiábavaló volt törekvése a keresztények közti egyenletlenségek elhíntésére.” – Vö. Die Gründungsversammlung des christlichen Zentral-Pressunternehmen. *Neue Post*, 1918. június 14. 1.

²⁸ MILOTAY István: Az Új Nemzedék az ellenforradalomban. *Egyedül Vagyunk*, 1940/4. 3.

1919 őszén a megkapaszkodó ellenforradalmi kurzus (számos egyéb megoldásra váró probléma mellett) a tisztviselői réteg és a középosztálybeli nemzeti értelmiség válságával is szembesült.²⁹ „Egész középosztályunk alatt recseg és inog a talaj”, és a fiatal intelligencia „mind bizonytalanabban és aggódóan vizsgálja életpályájának alakulását és ígéreiteit” – panaszkolta az *Új Nemzedék* 1920 januárjában. Ezért – úgy mond – a „legilletékesebb szakemberekhez” intézett körkérdést, akik (az orvosi, a bölcsész- és a jogi karok dékánjai, és az érintett szakmákat összefogó nemzeti szövetségek vezetői)³⁰ az értelmiségi túlképzés problémáira és a megszállt területekről átzúduló értelmiség felszívásából adódó elhelyezkedési nehézségekre hívták fel a figyelmet – ekkor még bármiféle felekezeti él nélkül, bár a női beözönlés korlátozásának³¹ szükségességét azért hangsúlyozva. A lap már ekkor úgy értékelte: „[...] látható, hogy az intelligencia elosztódása terén súlyos megrázkódások és átcsoportosítások várhatók [...]”.³²

A *Nemzeti Újság* szerint is „a nemzetfön[n]tartó réteg halódik itt most”, ezért (1919 decemberében) arra figyelmeztetett: „[...] kötelessége a kormánynak, hogy a jövőre [nézve] lehetetlenné tegye az ilyen állapotoknak kifejlődését. Kötelessége intézményesen meggátolni a túlprodukciót az egyetemeken [...]”. A vezető keresztényszocialista orgánus ugyanakkor az egészségtelen pályaorientáció megváltoz-

²⁹ Az értelmiségi munkanélküliség kapcsán ld. HAJDU Tibor: A diplomások létszámnövekedésének szerepe az antiszemitizmus alakulásában. In: *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Szerk. MOLNÁR Judit. Budapest, Balassi, 2005. 54–66, továbbá Uő.: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei az első világháború előtt és után. *Valóság*, 1980/6. 20–34. – Ld. még UNGVÁRY, 2016. 152–155.

³⁰ A lap kérdéseire válaszolók közt találjuk Kenyeres Balázst, az orvosi kar, Angyal Dávidot, a bölcsészeti kar és Doleschall Alfrédot, a jogi kar dékánját, továbbá a „magyar orvosok nemzeti szövetsége” elnökét, Ritoók Zsigmondot (aki szerint „Numerus clausus nélkül a medikus fakultáson becsületes tanítást elérni nem lehet”), a „Magyar Tanárok Nemzeti Szövetsége” képviselőjében Kispárti János alelnököt és Pintér Jenő főigazgatót, végül az ügyvédi kamara elnökét, Papp Józsefet. Utóbbi szerint saját szakterülete egyetemi túltelítettsége olyan mértéket öltött, hogy „a szülőknek és fiuknak be kell látniuk, hogy a jogi pálya manapság nem nyújt életlehetőséget, tehát át kell térniük más, produktívabb, ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági pályára. Ha ennek belátása nem hódít tért, és az ifjúság fészékezteti a jogi pályákat, nem fog tudni boldogulni és elzúlik.” Egyedül a tanári pályákat képviselő megszólalók vélték úgy, hogy a probléma megoldását rá lehetne hagyni a természetes kiválasztódásra. Angyal Dávid „biztosra vette”, hogy a beiratkozások számában magától is „erős csökkenés fog mutatkozni”. Csak ő nyilatkozott úgy, hogy a numerus clausust „[...] nem tartom égető fontosnak annál is inkább, mert itt az a bizonyos, az utóbbi időben nagy szerepet játszó felekezeti (!) kérdés sem jöhet szóba.” [kiemelés az eredetiben – O. L.]

³¹ A jogkorlátozó felsőoktatási szabályozás széles spektrumában a női diszkrimináció szűkebb szegmensének mindmáig legalaposabb feldolgozása N. SZEGVÁRI Katalin: *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről*. Budapest, Akadémiai, 1988.

³² Mi lesz a fiatal magyar intelligenciával? *Új Nemzedék*, 1920. január 20. 9–10.

tatását is szorgalmazta, vagyis hogy szükséges „megnyitni a praktikus gazdasági pályákat a keresztény magyar középosztálynak [...]” mert „nem szabad átengedni a produktív, gyakorlati pályákat egy közénk nem tartozó, velünk nem rokon és nem is együtt érző, idegen fajnak [...]”.³³

A *Nemzeti Újság* már kevéssel korábban is a zsidókérdés kontextusában értelmezte a felsőoktatás átalakítását, amikor „A magyar intelligencia jövője” című vezércikkében felidézte azt a „megrázóan leverő hatást”, amit Kunfi Zsigmond 1918. november 16-i kijelentése okozott: „»Az intelligencia egy részének ebből az országból ki kell vándorolni, mert itt nem kaphat állást és kenyeret«”. A lap szerint hiába buktak meg az internacionalisták, e fenyegetés – a reménytelen jövő okán – „aktuális ma is”. Különösen az egyetemi ifjúság áll a hazai nélkülözés és a jobb élettel kecsegtető nagyvilág válaszútján. Ezeknek azonban azt üzenik: a magát büszkén magyarnak valló „[...] ne csomagoljon még, az várjon, tűrjön, nélkülözzön, szenvedjen, küzdjön és reménykedjék egy kevés ideig.” Kunfi gondolata ugyanis a visszájára is fordítható. „A művelt osztály egy részének ki kell innen vándorolni, ezt mondom én is. Menjen az a rész, amelynek csak cégér a nemzeti zászló, de nem szent jelvény, amelynek csak geschäft [sic!] a magyar név, de nem nemzeti öntudat. [...] A megkisebbitett Magyarországon csak az jusson álláshoz, hivatalhoz, akinek magyar szíve, magyar elve, magyar érzése van; a többi mehet a szélrózsa minden irányában.”³⁴

Az *Új Nemzedék* mindjárt nemzetközi kitekintésről is gondoskodott, amikor bécsi tudósításában a keresztényszocialista Kunschak képviselő azon javaslatáról tájékoztatott, mely szerint „a zsidóságot önálló nemzetiségnek ismerjék el és legyen külön zsidó kataszter. Nem szabad a zsidókat a jogtól megfosztani, de ezeket a jogokat csak a számuknak megfelelő mértékben élvezhessék. A kormányzásban zsidónak ne legyen helye. A népiskolában zsidó tanítót ne alkalmazzanak, a felsőbbfokú iskolákban pedig csak számarányuk mértéke szerint tanítsanak.” A keresztényszocialista munkásegylet gyűlése továbbá „határozatilag kívánta az 1914. augusztus óta Bécsben tartózkodó zsidó menekültek kiutasítását vagy internálását és az 1914. augusztus óta zsidóknak adományozott állampolgárság megsemmisítését, valamint a zsidó kataszter életbeléptetését.”³⁵

³³ A „fekete kabát” insége. *Nemzeti Újság*, 1919. december 20. 1–2.

³⁴ A magyar intelligencia jövője. *Nemzeti Újság*, 1919. december 18. 1.

³⁵ Bécsben zsidó katasztert követelnek. *Új Nemzedék*, 1919. október 12. 6.

Az oktatás területén végbemenő „elzsidósodás” toposzát³⁶ a Bangha-birodalomba csak 1918 szeptemberében betagolódo,³⁷ amúgy 1917 őszétől megjelenő, *Neue Post* már régóta napirenden tartotta. 1917 novemberében Budapest 32 középiskolájának egyesített adataiból mutatta ki, hogy (csupán fél százalékkal, de mégis) több zsidó diákjuk van, mint keresztény.³⁸ 1918 májusában a zsidók frontszolgáltatástól való szembeötlő távolmaradását³⁹ magyarázta a lap azzal, hogy a határok helyett inkább a kultúrát védelmezik, s a keresztény fiatalok helyett ők özönlik el az egyetemeket.⁴⁰ 1918 nyarán pedig az élelmiszerjegyek alapján azt is kimutatta a *Neue Post*, hogy a zsidó lakosság aránya Budapesten átlépte az 50%-ot.⁴¹ (A német nyelvű lap – társaihoz

³⁶ „Az »előzönlés« és az »invázió« toposza” kapcsán ld. KARÁDY Viktor: A magyar nemzetiségi statisztika a „zsidó térfoglalásig” és az „örségváltásig”. *socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 2015/2. 6–16.

³⁷ Die große christliche Pressebewegung und die „Neue Post”. *Neue Post*, 1918. szeptember 14. 1. – A lap tájékoztat róla, hogy miután már kezdetektől tervben volt a KSV és a NP közötti „bensőséges együttműködés”, hisz céljaik mindig is „hasonló természetűek” voltak, most végre „a KSV határozottan szárnyai alá veszi testvérét, a NP-ot”.

³⁸ Wie es in den Budapester Mittelschulen aussieht. *Neue Post*, 1917. november 11. 2. – A lap utánközi a *Magyar Kurír*ban – hivatalos adatok alapján – megjelentetett statisztikát, mely szerint a főváros 17 főgimnáziumának 10 645 tanulója, 11 leánygimnáziumának 8963 növendéke, s végül 5 főreáliskolájának 3777 diákja, vagyis összességében 18 385 középiskolai tanulója vallásilag 42%-ban római katolikus és 42,44%-ban zsidó (6, illetve 8% evangélikus és református mellett). A *Neue Post* kiemeli, hogy több zsidó középiskolás van, mint katolikus, holott hivatalosan a katolikusok száma két és félszer nagyobb a zsidókénál. A javak azonban – figyelmeztet a lap – valószínűleg a zsidók kezén vannak, ezért azok taníttatni tudják gyermekeiket. Márpedig e szomorú statisztikának még szomorúbb következményei lesznek: az összes olyan pályát, amelyhez iskolázottság kell, előzönlik a zsidók. A keresztényeknek majd két hivatás marad, gyári munkások lehetnek, vagy alacsonyabb hivatalokat tölthetnek be. „Szép kis jövőkép Budapest népének!” – fűj végül riadót a lap.

³⁹ Vö. BIHARI, 2008. 150–164

⁴⁰ Ein Weckruf des Bischofs Prohászka. *Neue Post*, 1918. május 28. 1. – A püspöknek a keresztény egyetemi ifjúság érdekeit védelmező – eredetileg az *Alkotmány*ban közölt – írását citálja a lap. Előjön az „egy ezredestől” származó információ, miszerint a munkácsi honvéd regimentben békeidőben a zsidók aránya 30%, most viszont csupán 2%. Ők, ha tehetik, inkább a hátszágban maradnak, ha viszont kitekintünk a frontra, „minél közelebb jövünk a tűzhöz, annál nagyobb a keresztény férfiak száma, és minél hátrébb húzódunk, annál nagyobb a zsidók száma. Amazok elpusztulnak, ezek mentik a bőrüket – természetesen a magyar kultúra jövője érdekében.” Amíg főiskoláink az ország védelmét látják el, s ez okból nem tudnak tanulni, a zsidók előzönlik a főiskolákat. A püspök a keresztény egyetemi ifjúság támogatására szólít fel, mondván, hiába véreztünk, ha időközben mások foglalják el a kultúra pozícióit. A lap szerint a nagyra becsült püspök cikke országos visszhangot váltott ki.

⁴¹ Volkszählung in Budapest. *Neue Post*, 1918. június 6. 2. – Egy meg nem nevezett fővárosi lapra hivatkozva közli, hogy a fővárosban a kenyérjegyek és egyéb élelmiszerutalványok összesítése alapján meglepő eredmény született: Budapest lakosságának több mint fele, 51,6%-a zsidó. A lap szerint mindebből néhány következtetés adódik: 1. A zsidóság számára a bankokban és kávé-

képest is feltűnő – zsidóellenességét egyebek mellett az magyarázza, hogy a magyar állam és a magyar nemzet iránti lojalitást ugyan felvállaló, egyszersmind azonban önnön népi sajátosságait és identitását is védelmező németajkú lakosság érdekeit képviselve a szerkesztőség megütközve tapasztalta a szerveződő német nemzetiségi mozgalom vezető testületeibe történő beszivárgást és hangadó szerepre törekvést számos, önmagát németnek kiadó, nem keresztény politikus részéről.)⁴²

A *Gondolat* című hetilap Ballagi Aladár rektorral való beszélgetését felkonferálva már egyértelműen a zsidóság rovására kívánta rendezni az értelmiségi túltermelést: „Az ország válságos életének egyik oka, a nemzetietlen szellemű, erőszakkal előtörő embereknek az értelmiségi pályákra való tolongása. Magyarország főiskoláinak hallgatói 76 százalékban a zsidó fajból kerülnek ki, akik a bolsevizmus előkészítésében és végrehajtásában jelentékeny részt vettek. Ezzel szemben most érvényesül az ellenhatás: a zsidóknak az egyetemről való kizárása.” Ballagi a diszkrimináció kapcsán persze óvatos volt, s mint a lap írta, „a zsidók kizárásáról a rektornak az a felfogása, hogy egyedül a nemzetgyűlés van hivatva ezekben a sarkalatos kérdésekben határozni”. A keresztény prioritásokat azonban ő is fölvállalta: „Ballagi tanár úr azon álláspontját fejezte ki, hogy [...] amint Franciaország 1801-ben a katolicizmust elismerte a francia többség vallásának („la religion de la majorite des Francais”), úgy most nálunk a keresztény jelző [...] csak azt kívánja meg, hogy mindenki elismerje azt aényt, amely a többségi elv révén a magyar államiság keresztény voltát proklamálja.”⁴³

1920 márciusában a *Gondolat*, a kultúrpolitikáról szólva, megerősítette, hogy szakítani kell a hazug „álliberalizmussal, amely válogatás nélkül mindenkit beeresztett

házakban biztonságosabb és kellemesebb az élet, mint odakint a lövészárkokban. 2. Gyors növekedésüket nem a természetes szaporodás, hanem a Galíciából való bevándorlás magyarázza. 3. Budapesten több zsidó él, mint Franciaországban, Olaszországban, Angliában és Spanyolországban együttvéve. 4. Összefüggés feltételezhető a hallatlan drágaság és a felszaporodó zsidóság, nevezetesen annak árfelhajtó és lánckereskedő tevékenysége között. Zárásként a *Neue Post* kérdéseket fogalmaz meg: Sikerülni fog-e valaha az ország fővárosát a zsidóságtól visszahódítani? Az 1541 utáni török iga évei után meddig fog az új szolgaság tartani?

⁴² Különösen hevesen támadták Kalmár Henriket [Kohn Elkán], a Berinkey-kormány német nemzetiségi minisztere mellé rendelt államtitkárt (majd a kommun német népbiztosát), s egyébként is felháborodottan visszautasították a német mozgalomra való rátelepedés kísérletét. Ld. *Das Volk Jászis ist unzufrieden!* *Neue Post*, 1918. december 10. 2. – *Christlich und deutsch!* *Neue Post*, 1918. december 28. 1. – *Deutsche Autonomie – jüdischer Staatssekretär.* *Neue Post*, 1919. február 1. 1. – A *Neue Post* magyar állam iránti lojalitása kapcsán ld. OROSZ László: A hazai svábok és a magyar integritás viszonyának kérdéséhez. Bleyer Jakab megnyilatkozásai a *Neue Post* című napilapban az I. világháború idején. In: *VERITAS Évkönyv 2015.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet, 2016. 123–145.

⁴³ Mi lesz az egyetemen? *Gondolat*, 1919. október 16. 12–13.

az egyetemre és amelynek eredménye lett a magyar közéletnek hallatlan elzsidósodása és ezzel kapcsolatban a destruktív elemek felülkerekedése.⁴⁴ A zsidó elem visszaszorítása révén a polgári jogegyenlőséget érő „merénylet” kapcsán a lap leszögezi, hogy a magyar kultúra érdekében a tehetség mellett az erkölcsi megbízhatóságra is súlyt kell helyezni. „Tudjuk ugyan, hogy a zsidóság körében nagy a hajlandóság arra a felfogásra, amely szerint tehetséges emberek csak közöttük vannak”, ám mindez összefüggésben áll a gyermekek taníttatásához szükséges anyagi lehetőségekkel. „Ezzel szemben tehetséges magyar fiatalemberek ezrei kallódtak el, mert nem törődött velük senki, [...] mert sohasem volt nálunk jól átgondolt és céltudatosan keresztülvitt magyar kultúrpolitika.” A tehetség felkarolása tehát szociálpolitikai irányváltást is jelent a magyarság érdekében, ami pedig az erkölcsi megbízhatóságot illeti, „arra elég tanulságos példát szolgáltatnak a társadalmi bomlasztás munkájában vezérszerepre vergődött radikális–szocialista–szabadkőműves banda túlnyomórészt zsidó tagjai.”⁴⁵ A diszkriminációval kapcsolatos vádak azzal hárította el: „Nem a lusta és tökkelütött keresztény ifjakat akarjuk mi favorizálni a zsidók kiszorításával, hanem a tehetséges és szorgalmas magyar ifjaknak akarunk módot adni az érvényesülésre.” A lap a kormányt és a nemzetgyűlést tervszerű és céltudatos, magyar prioritású kultúrpolitika megalkotására szólította fel, a szellemi és a gazdasági élet egész területére kiható változások beindításával.⁴⁶

A felsőoktatás tervszerű átalakítását nehezményező dühödt ellenhangokra Haller István szakminiszter a *Nemzeti Újság*ban adott burkolatlanul őszinte választ. *Nélkülük és ellenükre* című írásában leszámolt a szabadelvű hagyományokkal: „Elég volt” a liberalizmus szellemiségéből és az ezt számon kérőkből. „Ne tessék úgy viselkedni, mintha csupa fényesre csiszolt politikai jellem követelné magának az igazolást és a feltámadást. [...] Sarokba kell állítani a régi vesszőparipákat, mert nem a régivel, hanem annak *ellenére* születik újra Magyarország.” E liberalizmus volt „a magyar tragikum forrása” és „másképp végeztük volna, ha nem törí derékba a nemzet erkölcsi erejét a destrukció kazárjárása”.⁴⁷

A nyár végén a Bangha-birodalom keresztény lapjai feszült figyelemmel várták a törvényjavaslat betérjesztését. A *Gondolat* a kontingentálásról cikkezett, bár alaposan

⁴⁴ B.J. [BARKA József]: Kultúrpolitika. *Gondolat*, 1920. március 4. 3–5. 3. – A továbbiakban utalás történik a „galileista fenegyerekek” forradalmi szerepére, a minden magyar értéket tagadó zsidó intellektuellek romboló munkájára, a zsidó orvosok, mérnökök, jogászok országos számarányukat messze meghaladó mértékű társadalmi pozíciójára és befolyására. (Uo. 3.)

⁴⁵ Uo. 4.

⁴⁶ Uo. 5.

⁴⁷ HALLER István: *Nélkülük és ellenükre*. *Nemzeti Újság*, 1920. január 11. 1. [Kiemelés az eredetiben – O. L.]

eltúlozta a zsidók számarányukhoz viszonyított jelenlétét az egyetemeken. „A kontingentálásnak kell érvényesülnie az egész politikában. Mihelyt a százalékolást végrehajtjuk, megszűnik a zsidóság térfoglalása. Kétszeresen fontos ez az elv az egyetemi oktatásban, ahol a zsidóság százalékarányát húszszorosan meghaladó tömegben veszélyezteti a magyar intelligenciát. A demokráciák fejlődésével a nemesség elvesztette szerepét, melyet a középosztálynak kell átvennie. Ennek a középosztálynak magyarnak kell lennie, tehát a leghatározottabban követeljük az egyetem megvédését. A numerus clausus olyan követelés, mely alól nem tanácsos kitérni egyetlen kormánynak sem.” A numerus claususon, mint írta, „nemzedékek sorsa dől el”, konklúziója pedig az volt, hogy „Magyarországon a tudomány legyen a magyaroké, akik soha nem fogják a haza ellen fordítani fegyvereit.”⁴⁸

Augusztus végén a *Nemzeti Újság* vette védelmébe a tervezetet a liberális sajtó hangulatkeltése ellenében, mely úgy tüntette fel, „[...] mintha Haller miniszter javaslatára agresszív élű volna. Ezzel ellentétben rá kell mutatnunk arra, hogy a javaslat [...] tendenciája egyáltalán nem támadó, sőt ellenkezőleg: *defenzív*.”⁴⁹ Ugyanezen a napon s ugyanezzel érvelt az *Új Nemzedék* is: Az értelmiségi rétegben felhalmozódó felforgató elemek, vagyis az „elégületlen és forradalmi gyúanyag” okán „a magyar államnak [...] nemcsak joga és érdeke, hanem életbevágó kötelessége is, hogy ezzel a veszedelemmel szemben elhárító vesztegzárt alkalmazzon.”⁵⁰ A lap tehát helyeselte a törvényjavaslatot, inkább csak abban a tekintetben voltak kétségei, hogy vajon az egyetemi és főiskolai karok önkormányzatára bízott nemzeti szempontú kiválasztás⁵¹ némely, az elmúlt időszakban bizonyítottan eltévelyedett fakultás esetében jó kezekben van-e.⁵²

⁴⁸ Új kormány, régi program. *Gondolat*, 1920. július 22. 3–5.

⁴⁹ Magyar intelligencia védelme. *Nemzeti Újság*, 1920. augusztus 26. 1. [Kiemelés az eredetiben – O. L.]

⁵⁰ A numerus clausus. *Új Nemzedék*, 1920. augusztus 26. 1.

⁵¹ Az egyetemi hatáskörbe utalt döntések, különösen a nemzethűség kérdésének elbírálása tekintetében érdekes esettanulmány HOLLÓSI Gábor: „Zárt szám” a mérnökképzésben. A numerus clausus műegyetemi bevezetése. In: *VERITAS Évkönyv 2014*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet, 2015. 147–194.

⁵² Az utalás háttérében álló kifogásolt magatartás a lap egyik korábbi cikke segítségével követhető nyomon. Vö. Egyetemünk a bolsevizmus szolgálatában. *Új Nemzedék*, 1919. október 25. 4. Eszerint az egyetem légkörét már régebb óta mérgezték a destruktív erők szolgálatába állt tanárok, „az Alexanderek, a Révészék, a Beke Manók, a Piklerék”. Az ő „idejük” a forradalmi eseményekkel jött el. „A jogi karon Jászi Oszkár, Somló Bódog, Vámbéry Rusztem, Farkas Géza, Rónai Zoltán lett [...] nyilvános rendes tanár.” A bölcsészkaron csak néhány tanárt és a dékánt cserélték le. Ám akkor jött a proletárdiktatúra és „mindent a fejetejére állított”. „A kommunisták azzal a jelszóval, hogy nincs szükség többé jogászra, egyszerűen megszüntették a jogi fakultást, miután a szabadkőműves és szocialista tanárokat népbiztosokká nevezték ki. A bölcsészeti karon huszonöt tanárt kergettek el, köztük Ballagi Aladárt, Bleyer Jakabot, Szinnyei Józsefet, Hekler Antalt, Czirbusz Gézát, Négyessy Lászlót és Mágocsi-Dietz Sándort. Itt Alexander Bernát és klikkje volt az újítások lelke.

A törvényjavaslat kora őszi tárgyalását⁵³ részletes híradásokkal és vélemény-cikkekkkel követték a Bangha-lapok.⁵⁴ Elsősorban arra koncentráltak, hogy a túlnyomó többségű „zsidó sajtó” hangos ellenkampányát leszereljék. A *Nemzeti Újság* szeptember legelején a *Magyar iskolapolitika* kapcsán leszögezte: „Soha ország türelmesebb és öngyilkosabb közoktatásügyi politikát nem folytatott, mint Magyarország a kiegyezés óta.” Ám most az önvédelem a hagyományokkal való szakításra kényszerít: „[...] szakítunk a szabadelvűséggel is, amely Eötvösök korában százötvenezer és nem másfélmillió zsidóra volt szabva. Tessék tudomásul venni, hogy faji harcról van szó, amelyet meg kell vívnunk életre-halálra, [...] amelyben ha alulmaradunk, akkor bátran rázárhatjuk a kriptá-ajtót a Csonka-Magyarországra. Ebbe a látókörbe méltóztassék a fölvételi és a numerus clausus kérdését állítani.”⁵⁵

Ugyanekkor pedig új »egyetemi tanár« lett Munkácsy Bernát, Laczkó Géza, Laczkó Hugó, Honti Rezső, Fülep Lajos, Roheim Géza, Szirtes Zsigmond, Vadász Móricz Elemér, egytől egyig hétp próbás csatlósai a Kunék és Szamuelyék diktatúrájának.” Nem bántották viszont az orvosi kar autonómiáját. „Az ok érthető: csak a tanárok geneológiáját kell végigtekinteni.” Tisztogatások persze voltak, ám „[...] itt a proletárok mindössze Bókay Árpádot és Nékám Lajost függesztették fel s helyükbe hozták Vámosy Zoltánt, Török Lajost és Pólya Tibort. Itt Péterfi Tibor volt a kommunizmus világítócsillaga, ez a konjunktúra-anatómus-dilettáns, ki a Galilei-körből röppent ki s pályáját a Huszadik Századon át a kommunista tanácsokban végezte [...]. De a legerősebb terhepróba talán akkor következett el, mikor a galileisták kívánságára Ferenczi Sándor részére felállították Psyc[h]oanalitikai Intézetet s ezáltal megértük, hogy Magyarország szankcionálta elsőnek a Freudizmusnak nevezett perverzítást.” A kar különböző intézeteinek megbízhatóságát a cikk (noha az ekkor még működő román cenzúra a kolumna néhány sorát épp itt fehérén hagyatta) azzal illusztrálja, hogy „az Élettani Intézetben például egyetlen keresztény tanár és asszisztens sincsen”.

⁵³ A parlamenti vitát vizsgálja GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmeforr-ténet*. Budapest, Osiris, 2001. 117–123.

⁵⁴ A fontosabb katolikus lapoknak (ezek közül sajnálatosan kimaradt a német nyelvű *Neue Post*) a szabályzással kapcsolatos álláspontját tekinti át – igen informatív, de láthatóan a bevett historiográfiai kánonhoz alkalmazkodó – tanulmányában MONORI ÁRON: A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919–1920. *Médiakutató*, 2003/2. 41–56. – A szerző olykor egyoldalú és sommás kategorizálással stigmatizál (nyilvánít „szélsőséges antiszemitává”) némely, a keresztény szellemiség számára ma is tiszteletre méltó intézményeket és alapműveket, ugyanakkor azonban szakmailag is támadható érvekkel operál, amikor például a numerus clausus törvényjavaslat faji jellegét a betérjesztő Haller István egyik évekkal későbbi (1926-os) megnyilatkozása alapján igyekszik bizonyítani. Abban ugyanis – Monori szavaival – „Haller István *szintén* [kiemelés tőlem – O. L.] faji alapon határozta meg a zsidóságot”, mondván, őket „antropológiailag azonos embercsoportok megjelölésére alkalmasabb szó hijján, fajnak és pedig zsidó fajnak kell nevezni.” Mindez azonban csupán visszavetítés 1920-ba, alátámasztani kívánván a Haller által betérjesztett javaslat faji jellegét, hogy aztán a szerző levonhassa a következtetést: „A törvény tehát kétséget kizáróan faji alapon született”. Ezt az érvelést aligha oszthatjuk, annak bírálatához azonban, hogy a felsőoktatás szóban forgó szabályozásával „a diszkriminatív törvénykezés széles körben vált erkölcsileg elfogadhatóvá” a kor Magyarországán, e sorok írója is csatlakozik.

⁵⁵ *Magyar Iskolapolitika. Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 2. 1. – A cikkben említett „fölvételi” kifejezés annyiban magyarázatra szorul, hogy az nem csupán a felsőoktatásba, hanem a középfokú

A „szakítás” szót állította középpontba az *Új Nemzedék* is: „A javaslat bátran és gyökeresen szakít a tanszabadságnak Európa-szerte elismert és elfogadott elvével azért, hogy az állam irányító hatását biztosítsa a magyar társadalom intellektuális erőinek kiválasztásában.” A korábbi szabályzás végzetes könnyelműségét, továbbá a rossz tapasztalatokat kell most korrigálni. Mindezt „vitathatatlan közérdeknek” nevezte a lap.⁵⁶

Prohászka szeptember közepi – grandiózusnak értékelt – nemzetgyűlési beszédét a lapcsalád minden tagja részletesen elemezte,⁵⁷ a tanulságokat pedig a *Nemzeti Újság* így vonta le: A magyar nemzeti eszmét tiszteletben tartva a zsidóságnak is be kellene látnia, „[...] hogy bizonyos asszimilálódni képes szám elég egy nemzeti társadalomban. De ők ahelyett, hogy e magasabb nemzeti álláspontra helyezkednének, megmaradnak a maguk külön érdekének, öntudatának és fajvédelmének szintjén.” Ez bizonyítja, hogy magyar faji önvédelemre is szükség van. „Ez a harc komoly. És mindig komolyabb lesz, ha a zsidóság mereven szembehelyezkedik a mindenek felett álló nemzeti gondolattal, a magyar fajmegerősítésnek politikájával és minden kérdést a zsidóság érdekének szempontjából ítél meg.”⁵⁸ Pár nappal később pedig így fogalmazott a lap: „[...] a numerus clausus-sal s általában azzal a törekvésünkkel,

tanintézetekbe való bejutás szabályozására is vonatkozik, ily módon az oktatás kérdéskörének komplex végiggondolását bizonyítja. – E tekintetben az *Új Nemzedék* nyújt alaposabb eligazítást. Vö. A fölvételi. *Új Nemzedék*, 1920. szeptember 1. 1. A vezércikk szerint a tervezett új oktatáspolitikai irányát jelzi a felsőbb iskolákban „a hallgatók számának korlátozása és a jelentkezőknek nemzeti szempontból megvizsgált kiválasztása, a középiskolákban pedig a felvételi vizsgát bevezetése [...]” Nem kétséges ugyanis, hogy az egyetemekre való bejutás mégoly szigorú rendelkezései is „csupán félrendszabályt és félmunkát érnek, ha szerves kapcsolatba nem jutnak a középiskolai tanulók számának korlátozásával [...]” A lap szerint „[...] nagy kérdés azonban, vajjon a felvételi vizsgát megfelel-e annak a célnak, amelyet a közoktatásügyi miniszter rendeletével elérni akar?” Egy „vezető pedagógus” ugyanis nemrégiben arról számolt be a lapban, hogy „[...] a felvételi vizsgák éppenséggel nem felelnek meg a hozzájuk fűzött kultuszminiszteri várakozásoknak. Nem, mert az idén beiratkozott, a felvételi akadályversenyt sikerrel megfutott tanulók közt a zsidóság percentje a tavalyihoz képest hét százalékkal növekedett, tehát a kurzus közoktatásügyi politikája az első gyakorlati eredmény tanúsága szerint kiábrándító kudarcot vallott.” Nyilván a zsidó gyermekek jobb induló helyzete miatt. „A fölvételi tehát alapos korrektúrát követel, ha nem akarjuk, hogy a zsidóság ellen fordított puska golyója a keresztény osztályokat találja szíven.” Vigyázni kell, hogy „ne tegyék intézményessé a zsidóságnak amúgy is aránytalan előnyeit s aztán sópáncodjanak, hogy a kereszténység újabb vereséget szenvedett s újabb pozíciókat adott fel a zsidóság javára”.

⁵⁶ A numerus clausus. *Új Nemzedék*, 1920. augusztus 26. 1.

⁵⁷ Vö. Prohászka Ottokár a Numerus claususról. *Új Nemzedék*, 1920. szeptember 17. 2. – Tehetség és fűrgesség. *Új Nemzedék*, 1920. szeptember 18. 1. – Állunk elébe. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 17. 1. – Prohászka Ottokár nagy beszéde a magyarság védelméről. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 17. 1–3. – Bischof Prohászka. *Neue Post*, 1920. szeptember 18. 1.

⁵⁸ TÚRI Béla: A harc komoly. *Nemzeti Újság*. 1920. szeptember 18. 1.

hogy a magyar nemzet életének minden megnyilvánulásában a zsidóságot a maga százalékszámának megfelelő korlátok közé szorítsuk, a keresztény magyarság csak egy kisebbséget meg nem illető, jogtalan állapottal szemben védekezik. A magyar faj az őt megillető szerephez akar jutni [...]. Saját hazájában e hódoltsági állapotból akar szabadulni.” A kialakítani tervezett szabályozás ellenében folyó kiabálás pedig nem más, mint „[...] a zsidóság Magyarországon való elhatalmasodásának meztelen védelme. A túlsúlyáért, az elfoglalt pozíciójáért való makacs küzdelem.”⁵⁹

Az immár elfogadott törvényt⁶⁰ – a teljes lapcsalád álláspontját híven tükrözve – a *Nemzeti Újság* szeptember legvégén lelkesen üdvözölte, s azt csupán az úton megtett első lépésnek tekintette: „az elfogadott törvényjavaslat, a nagy programnak egy megvalósított része, az első bátor lépés a keresztény kurzus céljának elérésére”. A lap idézte továbbá Haller szakminiszter nemzetgyűlési záróbeszédét, melyben „[...] leszámolt az ellenvetésekkel, [...] és nyíltan kimondta: semmiféle liberalizmus, semmiféle teóriája a világnak nem kényszeríthet bennünket arra, hogy öngyilkosságot kövessünk el.” A miniszter úgy értékelte, hogy az élethalál-harcra kényszerített keresztény magyarság a világháború, a forradalom és a bolsevizmus után „[...] keserű tapasztalataiból – okulni tudott!”⁶¹ A *Neue Post* a német olvasóknak október elején tételelesen föl is sorolta a szakminiszter rendelkezése nyomán kialakult egyetemi keretszámokat intézményenként, s azokon belül képzési területenként. A zsidó vallásúak összességében 6%-át teszik ki az összesen 3700 elsőévesnek, ami 195 elsőéves zsidó hallgatót jelent, mégpedig 16 orvostanhallgatót, 86 jogászt, 20 bölcsészt, 63 mérnököt, 6 gyógyszerészt. A lap jelezte azt is, hogy a numerus clausus következtében több mint kétezer hallgató lesz, akit nem vesznek fel, ezek többsége természetesen zsidó.⁶²

Végezetül arról is szót kell ejtenünk, hogy az 1920. évi XXV. tc. (a numerus clausus) ellenében kifejtett „aknamunka” belföldi elhárításán túl⁶³ e lapok a külföldön

⁵⁹ A numerus clausus és a trianoni béke. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 21. 1.

⁶⁰ Az 1920-as szabályozást, illetve annak széleskörű társadalmi contextusát két teljességgel különböző látásmód és háttér-motiváció birtokában vizsgálja HALLER István: *Harc a Numerus Clausus körül*. Budapest, a szerző magánkiadása, 1926; illetve KOVÁCS M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945*. Budapest, Napvilág, 2012.

⁶¹ Az első lépés. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 22. 1.

⁶² Numerus clausus in der Praxis. *Neue Post*, 1920. október 3. 1.

⁶³ A liberális sajtóból érkező támadások alapvetően a határon túlra került magyarokat érő atrocitásokkal szembeni magyar tiltakozások hiteltelenné nyilvánításával, a békeszerződésben támasztott követelmények számonkérésével, továbbá a külföld előtti „denunciálással” operáltak. Vö. Új ország, új értelmiség. *Új Nemzedék*, 1920. szeptember 4. 1. – A nagy csalatás. *Új Nemzedék*, 1920. szeptember 22. 1. – A „Pester Lloyd”. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 3. 4. – Magyar kulturprogram. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 5. 1. – Prohászka beszéde és a „magyar” sajtó. *Nemzeti*

follyó ellenséges propagandát is figyelemmel követték. Az *Új Nemzedék* hosszan tárgyalta Sándor Pálnak a *Neue Freie Presse* című (ekkor közel százezres példányszámú) bécsi lapban közölt cikkét, melyben az izraelita vallású nemzetgyűlési képviselő – túl azon, hogy visszautasította a hazai zsidó közösség démonizálását és az elszenvedett történelmi traumában való felelőssé tételét – nyíltan megüzente, hogy „[...] a numerus clausus segítségével nem fogják elérni azt, amit akarnak, hogy tudniillik a zsidó ifjúság ne kerüljön az egyetemre. A zsidók ki fognak menni külföldre, ott folytatják tanulmányaikat és ha visszatérnek, még sokkal erősebb konkurens lesznek, mint eddig.”⁶⁴ A harc tehát, ez mindkét fél számára világos volt, aligha zárult még le...

Újság, 1920. szeptember 18. 2. – A numerus clausus és a trianoni béke. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 21. 1. – Sándor Pál megint támad. *Nemzeti Újság*, 1920. szeptember 21. 1–2.

⁶⁴ Sándor Pál a numerus clausus miatt kesereg. *Új Nemzedék*, 1920. október 14. 2.